

מלחמת "חרבות ברזל" - החזית הכלכלית והשלכותיה

תומר פדלון ואסטבן קלור | 25 בדצמבר, 2023 | גיליון 1804

למלחמת "חרבות ברזל" צפויה השפעה שלילית משמעותית על כלכלת ישראל. מוערך כי העלויות הישירות של הלחימה (חימושים וגיוס מילואים) ובנוסף העלויות העקיפות של המלחמה (פינוי תושבים, שיקום הנגב המערבי, פגיעות בייצור ובביקוש המצרפים) יסתכמו בכ-200 מיליארד שקל. מדובר אם כן בהתכווצות של כ-10 אחוזים בתוצר ברבעון האחרון של 2023 וצמיחה שנתית לנפש אפסית לשנה זו. על מנת למזער נזקים עתידיים על הכלכלה, על הממשלה לגלות אחריות - לקצץ בתקציבים סקטוריאליים ולהסיט כספים אליו למען המאמץ המלחמתי. אל לה למדינת ישראל לחזור לטעויות שנרשמו בניהול הכלכלה מיד אחרי מלחמת יום הכיפורים, שהובילו לעשור כלכלי אבוד.

אחת המטרות המרכזיות של הטרור ברחבי העולם הינה לפגוע בשגרת החיים של האזרחים ובכלכלת המדינה המותקפת. אולם, למרות סבבי הלחימה הרבים מול חמאס ברצועת עזה, מאז ימי האינתיפאדה השנייה אירועים ביטחוניים בולטים לא גרמו פגיעה משמעותית בכלכלת ישראל. מצב זה משתנה בימים אלו, במלחמת "חרבות ברזל", עקב עצימות המלחמה, ההיקף הנרחב של גיוס חיילי המילואים, ומשך המלחמה. במקביל לחזיתות הפעילות בעצימות משתנה, החזית הכלכלית פעילה מאוד בשני מישורים: המישור הראשון הינו מימון הלחימה עצמה. היבט זה מתייחס בעיקר למימון חימושים וגיוס חיילי מילואים. המישור השני הוא העלות העקיפה של המלחמה, הכוללת את זו הצפויה עקב הצורך בשיקום הנגב המערבי ופינוי תושבים מבתיים באזור וגם מהישובים הסמוכים לגבול עם לבנון, כן את הירידה הכלכלית בצריכה כתוצאה משינוי בהתנהגות הצרכנים בעת הלחימה, הפוגעת במיוחד בסקטור העסקי.

כדי לבחון את החזית הכלכלית יש להציג תמונת מצב ערב המלחמה. למרות הטלטלה שספגה כלכלת ישראל מאז הכרזת "הרפורמה המשפטית" בינואר 2023, ערב המלחמה הייתה כלכלת ישראל במצב טוב מאוד לפי המדדים המקובלים לבחינת המצב המאקרו-כלכלי של מדינות. יחס חוב-תוצר צנח בשנת 2022 ב-7.1 אחוזים והגיע כמעט ל-61 אחוזים - רמתו מלפני מגפת הקורונה; אחוז האבטלה עמד על 3.5 אחוזים בלבד; האינפלציה ירדה ל-3.8 אחוזים; יתרות המט"ח של בנק ישראל הסתכמו במעל 200 מיליארדי דולרים. הירידה המשמעותית בהשקעות הזרות בהייטק בשלושת הרבעונים הראשונים של השנה תרמה לפיחות בשקל ושער הדולר עמד על 3.85 שקלים. למרות זאת, תחזית הצמיחה לשנת 2023 הייתה טובה יחסית למדינות המפותחות ועמדה על שלושה אחוזים, השווה לכ-אחוז אחד בצמיחה לנפש.

על אף נקודת פתיחה טובה זו, מלחמת "חרבות ברזל" היא זעזוע מאקרו-כלכלי, בעל השפעה לשנים קדימה. השפעה זו צפויה גם ימשיך המצב הקיים של לחימה בחזית אחת בלבד בעצימות גבוהה, וזאת ממספר סיבות וביניהן:

1. שימוש בתחמושת - כדי להשיג את מטרות המלחמה, צה"ל עושה שימוש באש כבדה יותר מאי פעם בעבר, מה שמצריך כמות חימושים גדולה. עצימות המלחמה גם מחייבת שימוש רב יותר מאשר אי פעם במיירטי "כיפת ברזל" בעיקר, אך גם ב"חץ 3" נכון לתחילת חודש דצמבר היו כאחד עשר אלפים שיגורים לישראל מכל החזיתות.
2. גיוסם של קרוב ל-350 אלף חיילי מילואים גורע כשבעה אחוזים מכוח העבודה במשק. האפקט הוא למעשה כפול: גם כוח אדם שקשה להחליף במקומות העבודה וגם תשלומים שהמדינה צריכה להעביר לחיילי המילואים.
3. פינויים של 125 אלף תושבים מחייב סבסוד לדיר ומחייה של המפונים.
4. פיצויים לתושבים שרכושם נפגע בירי הרקטי על ישראל.
5. סיוע פיננסי לעובדים ועסקים שנפגעו כתוצאה מהמלחמה, מדמי אבטלה ועד פיצויים בגין אובדן הכנסה כתוצאה מהלחימה.
6. ירידה בהכנסות המדינה הן בשל הכנסות נמוכות יותר ממס הכנסה והן עקב עצירה בהשקעות החוץ הישירות.

למעשה, הזעזוע המאקרו-כלכלי מתבטא היטב בפגיעה בצד הביקוש אך גם בצד ההיצע. בצד הביקוש, נתוני השימוש בכרטיסי אשראי מגלים ירידה ברמות משתנות בכל רחבי הארץ. למשל, בערים שפזנו, דוגמת קריית שמונה או שדרות, השימוש בכרטיס אשראי בשבוע הראשון של חודש נובמבר ירד ב-80 אחוזים, בעוד שבועים דוגמת תל אביב ורעננה הוא ירד בכ-20 אחוז. השונות באה לידי ביטוי גם בענפים השונים. כך למשל, בשבועות הראשונים של המלחמה נרשמה עלייה חדה של כ-40 אחוזים בהוצאה ברשתות מזון, בעוד ענף הבידור והפנאי התקיים בקושי בחודש אוקטובר. בצד ההיצע, נרשמו קשיים בייצור מוצרים ושירותים שונים שכן עובדים רבים נמצאים במילואים, עובדים זרים רבים עזבו את הארץ, ובנוסף אין אישור כניסה לישראל לאלפי עובדים פלסטינים מיהודה ושומרון. כל אלה גורמים קושי באספקת מוצרים, שמחרף בגלל קשיים בייבוא – בין היתר עקב בעיה בייבוא מוצרים דרך הים כתוצאה מהאיום החות'.

מוערך כי כתוצאה מכך תהיה התכווצות תוצר של כ-10 אחוזים ברבעון הרביעי של השנה וירידה בצמיחה השנתית לשני אחוזים בשנת 2023 (זאת אומרת, צמיחה אפסית במונחי תוצר לנפש). כמו כן, ההוצאה הציבורית הגבוהה יותר אמורה להוביל לגירעון של מעל חמישה אחוזים בתקציב הממשלתי, שיגדיל את יחס החוב-תוצר הצפוי ל-64 אחוזים בסוף שנת 2023. על כן, ההערכה הראשונית לשנה של מלחמה בעצימות כזו המתנהלת כיום בחזיתות השונות, שלוקחת בחשבון הוצאות ביטחון, אובדן הכנסות המדינה, פיצויים ושיקום, תהיה כ-200 מיליארד שקל. הסיוע החד-פעמי מארצות הברית בסך 14 מיליארד דולר אמור לסייע לישראל

להתמודד עם עלות המלחמה הגבוהה ועם ההוצאות הביטחוניות שיאמירו בשנים הקרובות, אך הוא יכסה רק כרבע מהעלות הכוללת.

למרות נתונים עגומים אלו, נתוני השימוש בכרטיסי אשראי נמצאים בעלייה מאז השבוע השישי למלחמה, ומדדי הבורסה השונים ושער הדולר אינם יורדים בחדות כפי שאירע בשבוע הראשון למלחמה. מדד תל אביב 125 חזר לרמתו לפני פתיחת המלחמה, ושער הדולר (3.60) נסחר ברמה נמוכה יותר מזו שנסחר ערב המלחמה. שני גורמים מנעו כנראה פגיעה משמעותית יותר בבורסה המקומית ובשער המטבע: הראשון הוא הבגרות של הציבור הישראלי. יותר מקרנות הנאמנות נפדו בחודש הראשון של משבר הקורונה. רבים למדו מכך ולא מיהרו לפדות, למרות חומרת המצב. הגורם השני הינו התערבות מסיבית של בנק ישראל בשוק המט"ח, שמתחילת הדרך השרה אמון בציבור. נגיד הבנק, פרופסור אמיר ירון, הודיע כי הבנק יקצה עד 30 מיליארד דולר כדי לייצב את המטבע. בפועל, הוא נעזר עד כה בפחות מעשרה מיליארד, אך עצם האמירה הזו של נגיד הבנק הייתה בעלת משמעות רבה. כמו כן, גם ה-CDS, תעודת ביטוח נגד חדלות פיהרעון של ישראל, ירדה מ-143 נקודות בתחילת הלחימה ל-110 נקודות - מה שמצביע על התמתנות יחסית.

כחודשיים מתחילת המלחמה ניתן לומר, שהמשק הישראלי שוב הוכיח את חוסנו מול אתגר משמעותי. משבר הקורונה היה זעזוע מאקרו-כלכלי עולמי, שממנו יצאה כלכלת ישראל מחוזקת יותר משאר המדינות שחוו את המשבר. המשבר הפנימי סביב "הרפורמה המשפטית" פגע בהשקעות בישראל, אך גם אחרי עשרה חודשים מאז החל משבר זה הצליחה כלכלת ישראל לעמוד איתן. נראה כי עד כה, כלכלת ישראל מצליחה שוב לעמוד אל מול אתגר חסר תקדים בתולדותיה. אולם, אין ערובה לכך שמצב עניינים זה ימשך. ההיפך הוא הנכון, וייתכן כי כלכלת ישראל לא תעמוד מול האתגרים הכלכליים בשנת 2024, מה שעלול להשפיע ישירות גם על הלחימה.

התקציב החדש לשנת 2023, שעליו דנים בימים אלה בכנסת, עומד על 510 מיליארד ש"ח ומגלם עלייה של כ-30 מיליארד ש"ח לעומת הצעת התקציב הקודמת. כספים מיועדים להוצאות מלחמה צבאיות, ובכללם תשלום לימי מילואים והוצאות מלחמה אזרחיות לרבות שיכון המפונים. אין עוררין על הצורך בהגדלת ההוצאות שכן, מעבר להוצאות הלחימה השוטפות, על המדינה להעניק פיצוי ראוי לכל הנפגעים מהמלחמה. מדובר באלמנט חשוב מהחוסן של החברה הישראלית. עם זאת, ניכר כי הרכיב העיקרי למימון ההוצאות הגדלות עבור הממשלה הנוכחית הינו גיוס חוב, מה שיגדיל את הגרעון בשנים הקרובות, בוודאי בעקבות תשלומי הריבית הגבוהים בסביבת הריבית הנוכחית. בנוסף, אין לממשלה נכונות לקבל החלטות קשות, שמשמעותן תהיה קיצוץ בתקציבים סקטוריאליים למיניהם והמשרדי ממשלה מיותרים, ולנתב כספים אלו למען המאמץ המלחמתי. כמובן שניתוב כספים זה לא יוכל לגייס את כל ההון הנדרש, אך צעדים נדרשים אלו יראו משמעת פיסקאלית החשובה מאוד לישראל לצרכי פנים ובמיוחד לצרכי חוץ, מול חברות דירוג האשראי.

בתקופה הנוכחית, כששלוש חברות דירוג האשראי הגדולות, מודיס, פיץ' וסטנדרט אנד פורס, כבר הציבו את דירוג האשראי של ישראל במעקב שלילי, יש לגלות אחריות תקציבית. שכן, אם חברות אלו יראו שאין קיצוצים משמעותיים המתאימים לעת הנוכחית, ובמקום זאת יש הקצאות כספים לא סבירות, המשדרות "עסקים כרגיל" כאשר השיקולים הקואליציוניים גוברים על השיקולים הלאומיים, הרי דירוג האשראי ירד. התפתחות כזו עשויה לפגוע בכלכלה הישראלית באופן שישליך גם על המאמץ המלחמתי. הציבור בישראל ירגיש זאת בכיסו וכך עשויה להיפגע התמיכה הציבורית בהמשך הלחימה. מעבר לכך, כמו בימי האינתיפאדה השנייה, מאמצים מלחמתיים דורשים החלטות קשות וקיצוצים כואבים, כאלה שהנהיג בנימין נתניהו בהיותו שר האוצר. על כן, הכלכלה הישראלית והלחימה עצמה יצאו נשכרות אם ההחלטות הקשות יתקבלו היום, לא במחיר גבוה הרבה יותר במהלך שנת 2024.

בהסתכלות ארוכת טווח על הכלכלה, יודגש כי השלכה ישירה ומיידית של המלחמה הנוכחית עשויה להיות שילוב של סביבה ביטחונית מאתגרת, הוצאה ביטחונית גבוהה יותר, פגיעה בצריכה הפרטית וירידה בהשקעות חוץ ישירות. כל אלה עלולים להיות אות לעשור כלכלי אבוד, כפי שארע מיד אחרי מלחמת יום הכיפורים עד תוכנית הייצוב של שנת 1985. כדי להימנע מתסריט שלילי זה, על הממשלה לפעול באחריות מקסימלית ומוקדם ככל הניתן, כדי לצמצם את הפגיעה העתידית בכלכלה הישראלית. במילים אחרות, במישור האסטרטגי מדינת ישראל הופתעה ב-7 באוקטובר כפי שהופתעה חמישים שנה קודם לכן במלחמת יום כיפור. ובמישור הכלכלי, צעדים כלכליים נכונים היום עשויים למנוע עשור כלכלי אבוד, כפי שארע לאחר מלחמת יום הכיפורים.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט